

کارکرد رسانه‌ای شعر «انتظار» در شکل‌گیری حکومت مهدوی (بررسی موردی: شعر معاصر عربی)

اعظم محمودی^۱
شکوفه دارابی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۳/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۲/۱۲

چکیده

رسانه‌های مسلط دنیا به بهانه برقراری «نظم نوین جهانی» و «نظام تک قطبی» به ابزاری در دست استکبار و صهیونیسم بین‌الملل تبدیل شده‌اند تا فرهنگ سکولار و نفی ارزش‌های اخلاقی و دینی را ترویج کنند، بدین جهت بر صاحبان متعهد عرصه رسانه است که تمام همت خود را در جهت قرار دادن مخاطبان خویش در مسیر جهان بینی توحیدی و حکومت عدالت‌محور مهدوی مصروف دارند. و در این میان نقش «شعر» به عنوان رسانه‌ای پرمخاطب و اثرگذار، نقشی محوری است. این پژوهش سعی دارد با بررسی شعر معاصر عرب در موضوع انتظار؛ چگونگی کارکرد رسانه‌ای شعر و تأثیر آن را در محقق شدن این آرمان الهی بیان کند. شیوه پژوهش توصیفی و تحلیل اطلاعات، کیفی می‌باشد. یافته‌ها نشان می‌دهد شعر انتظار می‌تواند تحرک بخش و تعهدآور باشد و زمینه هوشیاری فکری و معرفتی مخاطبان را برای مبارزه با ظلم و استکبار؛ و کمک به شکل‌گیری حکومت جهانی حضرت مهدی علیه السلام فراهم آورد. واژگان کلیدی: انتظار، شعر معاصر عرب، کارکرد رسانه‌ای، حکومت مهدوی.

مقدمه

اعتقاد به ظهور منجی و مصلحی جهانی از موضوعات مشترک تمامی ادیان و مذاهب الهی و غیرالهی است و تمامی آحاد بشر به طور فطری در درون خود منتظر بهبود یافتن وضع موجود جهان و رسیدن به آینده‌ای ایده‌آل هستند. این رویکرد فکری با تمامی ابعادش، به عنوان یک

۱. استادیار گروه آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان تهران، ایران (نویسنده مسئول) (a.mahmoodi@cfu.ac.ir).

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرهنگیان تهران، ایران (darabi_sh@yahoo.com).

قضیه انسانی جهانی، بر سیاست و چگونگی تعاملات بشری تمامی جوامع به طور عام، و حکومت‌های سلطه‌جو و استکباری به طور خاص تأثیرگذار است و نحوه مواجهه آنها را با موضوع جهانی شدن یک نظام حکومتی تعیین می‌کند.

بسیاری از اندیشمندان، جهانی شدن را یک فرآیند طبیعی و آن را حاکی از تغییر و تحولی گسترده در ماهیت نظام اجتماعی دنیای کنونی می‌دانند. آنتونی گیدنز^۱ این موضوع را نتیجه رشد و گسترش مدرنیته قلمداد می‌کند و معتقد است جهانی شدن سیمای ظاهری جهان و نیز نحوه نگرش ما را به جهان تغییر می‌دهد. (گیدنز، ۱۳۸۹ش: ۷۶)

نظام لیبرال دموکراسی غرب، امروزه به مسئله برقراری حکومت جهانی به دست مصلحی الهی یعنی حضرت مهدی علیه السلام با حساسیت و جدیت ویژه می‌نگرد و بدین منظور مطالعات گسترده‌ای را در رابطه با تمامی مباحث مربوط به آن حضرت، به انجام رسانیده است و سعی دارد به کمک صهیونیزم بین‌المللی؛ و با در اختیار گرفتن فن‌آوری ارتباطات رسانه‌ای در انواع و اشکال گوناگون، این رویکرد اعتقادی را در میان ملت‌های جهان بی‌اثر کرده و به بهانه برقراری «نظم نوین جهانی» و «نظام تک قطبی»، سلطه خویش را در تمامی عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، بر آنان مستحکم نموده و بدین ترتیب جهان را تسخیر نماید.

بنابراین صاحبان عدالت خواه رسانه برآنند تا با بهره‌گیری حداکثری از تمامی ظرفیت‌ها و تقویت زیرساخت‌ها، در مسیر رشد آگاهی‌های معرفتی، سیاسی و دینی ملت‌ها گام‌های مؤثری برداشته و زمینه را برای عقب زدن نظام استکباری و امپریالیسم جهانی؛ و برپایی نظامی جهانی به رهبری پیشوا و مصلحی الهی فراهم آورند. زیرا رسانه‌ها منبع اساسی اطلاعات و عقاید سیاسی مردم به شمار می‌روند. (کاستلز، ۱۳۸۵ش: ج ۲، ۳۹۰)

در این میان شعر به عنوان رسانه‌ای اثرگذار و پرمخاطب، در کنار سایر رسانه‌ها، نقشی مهم در رشد و گسترش آگاهی ملت‌ها؛ و ایجاد شوق و امید به آینده‌ای بهتر؛ و تشجیع آنان برای ایستادگی در برابر جور ستمگران و نپذیرفتن سلطه مستکبران ایفا می‌کند.

پژوهش حاضر در تلاش است با بررسی نمونه‌هایی از اشعار شاعران معاصر عرب، ضمن بیان کارکرد رسانه در جلب مخاطب؛ و نیز تأثیر آن در شکل‌گیری رفتار اجتماعی و نگرش اعتقادی

1. Anthony Giddens

فرد و جامعه؛ رسالت شعر انتظار را به عنوان رسانه‌ای نیرومند در فراهم آوردن زمینه فکری و رفتاری برای تشکیل نظام جهانی حضرت مهدی علیه السلام تبیین نماید. هدف پژوهش آن است که به شیوه توصیفی - تحلیلی، علاوه بر مطالب فوق به این سؤالات نیز پاسخ دهد.

- تعامل شاعران مؤمن و معتقد معاصر عرب با موضوع انتظار و برقراری حکومت حضرت مهدی علیه السلام چگونه است؟
 - این شاعران چگونه از شعر خود برای تحقق آرمان‌های بشری در موضوع برقراری عدالت جهانی بهره برده‌اند؟
 - شعر این شاعران در موضوع انتظار، ایجابی و امیدبخش است یا کسالت‌آور و مأیوس‌کننده؟

پیشینه پژوهش

در مورد حکومت جهانی امام مهدی علیه السلام و مباحث مربوط به آن، از جمله موضوع انتظار مطالعات و پژوهش‌های گسترده‌ای صورت گرفته است که به عنوان نمونه به برخی از آنها اشاره می‌شود:

علوی مقدّم و بهرامیان (۱۳۸۹ش) در مقاله خود با نام «بررسی واژه‌شناختی زبان شعر انتظار» اشعار انتظار را در دوره معاصر از بعد واژگانی تحلیل کرده‌اند.

امینی‌پژوه (۱۳۹۰ش) در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد خود به «بررسی تطبیقی اندیشه انتظار موعود در شعر محمود درویش و قیصر امین‌پور» همت گماشته است.

امیری خراسانی و صدقیان‌زاده (۱۳۹۰ش) در پژوهشی با عنوان «بررسی انتظار به عنوان عنصر پایداری با تکیه بر شعر قیصر امین‌پور و سلمان هراتی» ماهیت پایداری و مسئله انتظار را در جریان شعری دفاع مقدس، با تکیه بر آثار این دو شاعر مورد بررسی قرار داده‌اند.

بهرامیان و همکاران (۱۳۹۱ش) در پژوهش خود با عنوان «بررسی کارکرد عناصر موسیقایی شعر انتظار در دوره معاصر» به بیان عناصر موسیقایی شعر انتظار پرداخته‌اند.

سیفی و سلطانی‌فرد (۱۳۹۲ش) در مقاله‌ای با عنوان «تجلی امام عصر علیه السلام در آینه شعر معاصر عربی» به موضوعات مرتبط با امام مهدی علیه السلام، مانند: ولادت، غیبت، انتظار، خونخواهی و انتقام، دعوت به قیام و... در شعر معاصر عربی پرداخته‌اند.

سعیدی و شوهانی (۱۳۹۵ش) در مقاله‌ای با عنوان «انتظار موعود در شعر شاعران معاصر انقلاب با تکیه بر اشعار سیدحسن حسینی، قیصر امین‌پور و سلمان هراتی» به درون مایه‌های شعر فارسی در زمینه مفهوم انتظار اشاره کرده‌اند.

چارچوب نظری پژوهش

۱. شعر به منزله رسانه

«رسانه» در لغت اسم آلت از مصدر «رسانیدن». در فرهنگ عمید رسانه به معنی «هر وسیله که مطلب یا خبری را به اطلاع مردم برساند مانند رادیو، تلویزیون، روزنامه» می‌باشد. (عمید، ۱۳۷۷ش: ۶۹۸)

بررسی تعاریف و فرهنگ‌های گوناگون نشان می‌دهد که رسانه‌ها مجموعه ابزارها و روش‌هایی هستند که انتقال‌دهنده پیام‌ها، فرهنگ‌ها و افکار انسان‌ها به یکدیگر بوده و برای ارتباط اجتماعی و شخصی به کار می‌روند. بنابراین با توجه به نوع ارتباط، آنها به دو گروه رسانه‌های شخصی؛ و رسانه‌های جمعی تقسیم می‌شوند و از نظر مفهومی نیز به دو گروه رسانه‌های منطقی؛ مانند تبلیغات و روابط عمومی، روزنامه‌نگاری، زبان نوشتاری، زبان گفتاری و...؛ و رسانه‌های فیزیکی؛ مانند تلویزیون، رادیو و روزنامه و... قابل تقسیم هستند.

به هر جهت رسانه‌ها ابزاری فراگیرند و می‌توانند مخاطبان بسیاری داشته باشند و در فرآیند هویت‌بخشی افراد جامعه نقش مهمی ایفا کنند. آنها با برانگیختن عواطف، نگرش‌ها و تعصبات، هم در ایجاد حرکت و پویایی اثرگذارند و هم در ایجاد رخوت و خمودگی. بنابراین آمال و رؤیاهای و طرح‌ها و اندیشه‌های بشری در تمامی عرصه‌های فرهنگی و ایدئولوژیک، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی به منصفه ظهور نمی‌رسند مگر به کمک رسانه که رکن اصلی ارتباط میان افراد و ملت‌هاست. حتی ادیان آسمانی و غیرآسمانی نیز تنها با توجه به چگونگی بهره‌مندی از این ابزار، موفق به قبول و تسلیم از جانب ملت‌ها؛ و یا محکوم به رد و عدم پذیرش آنان شده‌اند.

بدین سبب در عصر کنونی، رسانه به عنوان یک علم پراهمیت توجه قدرت‌های بزرگ دنیا را به خود جلب کرده است. قدرت آگاهی‌بخشی سیاسی رسانه‌ها در جوامع، به قدری پررنگ می‌باشد که به اعتقاد برخی نظریه‌پردازان ارتباطات، جهان در دست کسی است که رسانه‌ها را در اختیار داشته باشد. (بگدیکیان، ۱۳۸۲ش: ۵)

نگاهی مختصر به تلاش‌های رسانه‌ای در سطح جهان این حقیقت را آشکار می‌سازد که تمامی رسانه‌های مسلط به ابزاری نیرومند در دست استکبار جهانی تبدیل شده‌اند تا فرهنگ سکولار و لیبرال را ترویج کنند و ارزش‌های دینی و اخلاقی مبتنی بر آموزه‌های الهی را مخدوش نمایند و یکی از مهم‌ترین این آموزه‌ها اعتقاد به ظهور منجی و مصلحی جهانی برای برقراری و گسترش عدالت در سراسر دنیا است.

بنابراین وظیفه متعهدان و حقیقت‌جویان اهل رسانه در این شرایط آن است که مخاطب خود را در اتمسفر جهان بینی توحیدی قرار داده و با ترسیم و تبیین ایدئولوژی برخاسته از دین الهی، او را از افتادن به دام الحاد و بی‌هویتی برهانند و برای حضور در جامعه‌ای برخوردار از ارزش‌های انسانی آماده سازند. زیرا رسانه‌ها می‌توانند با معرفی و عرضه جامعه‌ای که فرد می‌تواند خود را با آن هم‌هویت ساخته، احساس بیگانگی او را نسبت به آن جامعه کاهش دهند. (سورین و تانکار، ۱۳۸۴: ش: ۴۵۲)

یکی از مهم‌ترین ابزار رسانه‌ای شعر است. شعر کهن‌ترین و در عین حال سرزنده‌ترین و انسانی‌ترین رسانه فرهنگی است. زبان شعر در ضمن شکوه و فخامتی که دارد، برای همگان قابل فهم است و می‌تواند در موقعیت‌های گوناگون تاریخی و اجتماعی مسئولیت بخش عمده‌ای از رساندن پیام را به عهده گیرد و همین موضوع آن را به رسانه‌ای تمام عیار بدل می‌سازد.

آدمی از دیرباز توانسته است آرمان‌های خود را در قالب نظم الفاظ متجلی سازد و این موهبتی است که خداوند تنها در نهاد او گذاشته است. شعر در کنار بلاغت همراه با ظرافت‌گویی و نکته‌سنجی است و از گذشته‌های دور به عنوان بهترین و تنهاترین وسیله تبلیغات در دست افراد و گروه‌ها و حکام بوده است.

نقش شاعر در میان مردم و اجتماع مربوط به یک ملت و گروه خاصی نیست و وظیفه شعر در تمامی اعصار بیان حقیقت است. برای شاعر سرودن شعر «تسخیر جهان به کمک واژه‌هاست». (قبانی، ۱۳۵۶: ش: ۷۲) او با واژه‌ها انس می‌گیرد و با پیرامون خود پیوند برقرار می‌کند و اندیشه و باور، عاطفه و احساس؛ و تخیل خود را از طریق واژگان به مخاطب انتقال می‌دهد. بدین جهت است که شعر در دنیای رسانه، گستره‌ای فراوان می‌یابد تا وضع جوامع را تعبیر کند و حال آنها را در شرایط گوناگون به تصویر کشد.

۲. مفهوم‌شناسی «انتظار»

انتظار در لغت به معنای چشم به راه بودن و نگران بودن است. (زیبیدی، ۱۴۱۴ق: ج ۷، ۵۳۹) و از دید روان‌شناختی، کیفیتی روحی است که سبب می‌شود تا برای آنچه انتظار می‌رود حالت آمادگی ایجاد شود و نقطه مقابل آن یأس و ناامیدی است. (موسوی اصفهانی، ۱۳۷۴: ج ۲، ۲۱۸)

و در اصطلاح دینی باور داشتن این موضوع است که فرجام تاریخ با عدالت و سعادت جهانی رقم خواهد خورد. گویا همه در دل خود انتظاری را احساس می‌کنند؛ انتظاری که از وضع موجود به درآیند و به وضعی ایده آل و مورد نظر دست یابند (قائمی، بی تا: ۱۵)، و این امر از فطرت بشر سرچشمه می‌گیرد و پیروان همه ادیان و آئین‌های الهی و غیر الهی بدان معتقدند. (ر.ک: امینی، ۱۳۷۹: ۶۶)

و به طور خاص «انتظار فرج» یکی از مهم‌ترین ارکان اعتقادی تشیع است و به معنای چشم به راه بودن برای ظهور واپسین ذخیره الهی یعنی حضرت مهدی علیه السلام و آماده شدن برای یاری او در برپایی حکومت عدل و قسط در سراسر گیتی است. مقام معظم رهبری (حفظه الله) می‌فرماید:

مسئله انتظار هم که جزء لاینفک مسئله مهدویت است، از آن کلیدواژه‌های اصلی فهم دین و حرکت اساسی و عمومی و اجتماعی امت اسلامی به سمت اهداف والای اسلام است. (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۸ش: ۱۰۷)

در قرآن کریم صراحتاً به شکل‌گیری حکومتی جهانی به دست بندگان صالح خداوند بشارت داده شده است:

﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرُثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾ (انبیاء: ۱۰۵)؛

و همانا، در زبور پس از ذکر نوشتیم که زمین را بندگان شایسته من، به ارث خواهند برد.

و در روایات نیز انتظار فرج یکی از ارکان دین شمرده شده (کلینی، بی تا: ج ۲، ۲۱) و از محبوب‌ترین اعمال نزد خداوند به شمار آمده است. (مجلسی، ۱۳۸۴ش: ج ۵۳، ۱۲۸)

در برابر این بشارت الهی می‌توان دو گونه انتظار رقم زد: انتظار سازنده، حیات بخش و تعهدآور؛ و در مقابل، انتظار ویرانگر، بازدارنده و فلج‌کننده؛ که هریک معلول برداشت افراد از ظهور عظیم تاریخی مهدی موعود علیه السلام است. قسم اول، انتظاری ایجابی و زمینه‌ساز است که مؤمنان را از هرگونه یأس و ناامیدی و بیهوده‌گرایی بر حذر می‌دارد. و قسم دوم از برداشت

نادرست افراد ناشی می‌شود که نسبتی مستقیم با فردی دیدن احکام اسلامی، اعتقاد به جدایی دین از سیاست و فرار از مسئولیت دارد.

«انتظار زمینه‌ساز، بر این نکته تأکید می‌کند که هرگز نباید بحث انتظار را جدای از کارکردهای اجتماعی جامعه منتظر در نظر گرفت... شخص منتظر در انتظار فعال و زمینه‌ساز، خود را در این فرایند، دخیل و سهمیم می‌داند و در برابر نگرانی عظیم بشری دغدغه دارد و با شناخت صحیح از اوضاع به میزان استعداد و توان به ایفای نقش می‌پردازد». (صمدی، ۱۳۸۸ش: ۱۲۵)

بنابراین به تعبیر آیت‌الله مکارم شیرازی؛ ماهیت و چیستی انتظار آمیزه‌ای از دو عنصر است: عنصر نفی و عنصر اثبات. عنصر نفی همان بیگانگی با وضع موجود و ناخشنودی از آن است و عنصر اثبات امید به آینده‌ای روشن و آرمانی و بسترسازی برای آن است. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۰ش: ج ۷، ۳۸۲)

شعر انتظار مربوط به این نوع انتظار است. شعری تحرک بخش، امیدآور و زمینه‌ساز که هشیاری فکری و معرفتی برای افراد به دنبال دارد و تکلیف بر دوش می‌گذارد.

۳. شعر معاصر عربی و نقش آن در زمینه‌سازی حکومت مهدوی

در دوره‌های گوناگون انواع رسانه و سطوح آن، از آیات قرآنی گرفته تا احادیث و روایات معصومین علیهم‌السلام و علمای دین؛ و نیز سایر رسانه‌های دیداری؛ شنیداری و گفتاری برای زمینه‌سازی ظهور حضرت ولی عصر علیه‌السلام مورد استفاده قرار گرفته است، شعر و ادبیات مهدوی نیز نقش خود را در این زمینه به خوبی ایفا کرده است.

از همان آغاز که دین اسلام با سرشت انسان‌ها در آمیخت باور ظهور منجی، بازتابی گسترده در شعر شاعران بر جای نهاد و آنان مشتاقانه از انتظار دیدار و رسیدن روزی که هیچ ستم و تبعیضی وجود نداشته باشد سخن راندند و بیشتر آنان از واژه «منجی» به عنوان نمادی که مظهر عدالت‌گستری، پیروزی، صلح و آرامش و نابودی ظلم است بهره بردند. و به ویژه شاعران شیعه، که هم‌چنان داغ به یغما رفتن حق حکومت علوی و خون به ناحق ریخته امامان بزرگوارشان و خصوصاً قصه پر غصه عاشورا را به سینه داشته‌اند انتظار ظهور منتقم را در شعر خود منعکس کرده‌اند.

این رویکرد در عصر کنونی که عصر بیداری اسلامی است در شعر شاعرانی که از دریچه

اعتقادی به تبیین مسائل می‌پردازند بسامد گسترده و جایگاه در خوری داشته است و گستره وسیعی از ادبیات شیعه را در بر گرفته است.

رسانه شعر در رفتار اجتماعی تأثیر بسیار دارد و در کنار رسانه‌های دیگر موجب رشد آگاهی‌های سیاسی و معرفتی افراد جامعه می‌شود؛ بدین جهت بعد از ظهور و گسترش علم جامعه‌شناسی در قرن معاصر، به آن توجه بسیاری شده است. لذا تأثیر و تأثر شعر در یک قضیه انسانی جهانی مانند انتظار فرج که مورد توجه ادیان و مذاهب دینی و غیردینی است نیز بسیار چشمگیر است.

مقام معظم رهبری وظایف جامعه منتظر را در عصر غیبت این‌گونه تبیین می‌کند: تلاش برای حاکمیت اسلام - برقراری عدالت و مبارزه با فساد در نظام اسلامی - کسب آمادگی‌های معنوی، روحی و جسمی - پذیرش حق و عدل - مجاهدت و مقاومت ارتباط قلبی با امام زمان علیه السلام. (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۸: ۱۱۷-۱۲۸) بنابراین شاعران عرصه مهدویت می‌توانند مضامین شعری خود را در این مسیر هدایت کرده و وظیفه و دین خود را به درستی ادا کنند.

شعر و ادبیات مهدوی یکی از زمینه‌های مهم و مطرح شعر معاصر عرب است که شاعران و ادیبان متعهد را جذب کرده است و هم‌سو با قیام جهانی امام زمان علیه السلام در صدد فراهم آوردن بستر مناسب برای تحقق این امر عظیم است. این شعر از لحاظ موضوعی اقسامی دارد؛ از جمله: شعر بشارت‌بخش - شعر انتظار - شعر شکوه و به ستوه آمدن از فراق حضرت؛ و بی‌حرمتی نسبت به دین - شعر سرور و شادمانی از برقراری حکومت عدل و انتقام از ستمگران - شعر در مورد مدعیان مهدویت و ...

و ما اکنون به بررسی نمونه‌هایی از شعر معاصر عرب در موضوع انتظار و بازتاب رسانه‌ای مفاهیمی چون صبر، دادخواهی، دعوت به قیام، بیان دردها و رنج‌ها بشری در دوران فراق و برپایی حکومت عدل در آن، می‌پردازیم.

الف) صبر در برابر اندوه فراق و امید به وصال یار

یکی از مفاهیم انتظار زمینه ساز، تحمل آلام و رنج‌ها به امید رسیدن به روزهای وصال و پایان گرفتن محرومیت‌ها است. «انتظار» در اعتقادات شیعه امید به آینده‌ای نویدبخش و سعادت‌آفرین است که در آن به رهبری امام بزرگوار، جهان از مفاسد و بدبختی‌ها رهایی یافته و راه خیر و صلاح، آسایش و امنیت را در پیش گیرد. (قائمی، بی‌تا: ۱۳)

دلدادگان و شاعران معاصر عرب با بیان درد و رنج دوری از انتظار خود برای ظهور منجی و آرزوی دیدار سخن می‌رانند. هرچند انتظار و صبر بر دوری برای آنان سخت و ناهموار است اما امید به ظهور و آمدن موعود، تحمل اوضاع ناگوار را برایشان ممکن می‌سازد. و این امر موجب می‌شود تا از زیر بار مسئولیت‌های خود در دوران غیبت حضرت شانه خالی نکنند. سیدرضا موسوی هندی از طولانی شدن زمان فراق و محروم شدن از دیدار، این‌گونه ناله سر می‌دهد:

تمادی زمانُ البعد وامتدَّ لیلُه

و ما أبصرت عینی مُحیاک یا بدُر

و لو لم تعلّنی بوعدک لم یکن

لیألف قلبی فی تباعدک الصبر

(موسوی هندی، ۱۹۸۸م: ۲۶)

فراق به درازا کشید و شب هجران طولانی شد و ای ماه! چشم من از دیدارت محروم ماند. اگر وعده ظهورت نبود قلبم در دوری‌ات صبوری نمی‌کرد. شاعر آل جامع نیز بر قضیه انتظار تأکید می‌کند و آن را همچون میراثی می‌داند که از نسل‌های پیشین به آیندگان رسیده و به عنوان مظهری برای اشتیاق به روز وصال، پیوسته احیا می‌شود:

یا أیها القائم المهدیٰ إنّ بنا	شوقاً إلیک بعمر العمر یطرد
عشناک عشقاً صموداً رفعةً و هدیٰ	برغم من کابروا بغیاً و من حسدوا
و عاش أسلافنا معناک فی دمهم	حتّی ورثناه مذخوراً لمن و لدوا
جننا نجدد عهداً بیعةً ثقة	فکلّ أیامنا فی حبکم جُدد

(آل جامع، ۱۴۲۶ق: ۳۵)

ای مهدی قائم اشتیاق ما به تو تمام عمر را شامل می‌شود. برخلاف میل ستمگران و حاسدان با عشق تو و در مسیر مقاومت و سربلندی و هدایت زندگی کردیم. گذشتگان ما معنای تو را با خون خویش آمیختند و به حیات خود ادامه دادند تا همچون گنجینه‌ای برای آیندگان به ما رسید. ما نیز آمده ایم تا این عهد و پیمان را تجدید کنیم، پس تمام ایام عمرمان در عشق به شما احیا می‌شود.

محمدحسین اصفهانی، حضرت مهدی علیه السلام را غایت آرزوها دانسته و خطاب به حضرتش از زمان ظهور می پرسد:

یا غایة الآمال یا أقصى المُنَى نهضاً متی تحلّ فی وادی مُنی
یا دوحه المجد العظیم شأنها لهفی لها تقطعت أغصانها
متی نراها و القطوف دانیة متی نراها و الثمار زاکیة

(اصفهانی، ۱۴۱۵ق: ۱۲۵)

ای غایت و منتهای آرزوها! کی در سرزمین منی فرود می آیی؟ ای درخت تنومند عظیم الشان عزّت و بزرگی! اندوه من بر این درخت است که شاخه هایش شکسته. کی نزدیک شدن فصل چیدن را خواهیم دید و چه موقع میوه های پاکش را رویت خواهیم کرد؟!

شاعره کویتی سعاد صباح از انتظار خود برای آمدن حضرتش چنین می گوید:

إئنی بنت الكويت / بنت هذا الشاطئ النائم فوق الرّمْل / كالطّبی الجمیل / فی عیونی تتلاقی /
انجم اللیل و أشجار التّخیل / ... / أنتظر المهدی یأتینا / و فی عینی عصفور یغنی ... و قمر ... و
تباشیر مطر ... / سوف أبقی دائماً ... / أبحت عن صفافة ... عن نجمة ... / عن جئة خلف
السّراب / سوف أبقی دائماً الورد الذی / أنتظر یطلع من تحت الخراب ... (الصباح، ۱۹۸۲م:
۱۱۵)

من دختر کویتیم، دختر این ساحل آرمیده بر روی ماسه، همچون آهوی زیبا، در چشمانم ستارگان شب و درختان نخل با هم تلاقی می کنند/.... / منتظرم مهدی علیه السلام به سوی ما آید، در حالی که در چشمانش گنجشک آواز می خواند... و ماه.... و آغاز باران... پیوسته خواهیم ماند، در جست و جوی یک درخت بید... در جست و جوی یک ستاره.... بهشتی پشت سراب، پیوسته منتظر سربر آوردن گل سرخ از زیر ویرانه خواهیم ماند.

ب) درخواست تعجیل در ظهور و دعوت به قیام

شاعران از رنجی که بر بشر می گذرد ناخشنودند و از بیداد و ستم ستمگران به ستوه آمده اند و تنها راه نجات بشریت از این مصیبت را، تعجیل در ظهور منجی می دانند و ملتسمانه از او می خواهند هرچه زودتر دست به قیام زند و به ستمگری جباران عالم پایان دهد.

سعید المقرم موسوی که از طولانی شدن صبر بر انتظار رنجور است به امام اظهار می دارد که آیا زمان صبر به پایان نرسیده؟ و از ایشان طلب تعجیل در ظهور می کند و می گوید اگر امام منتظر ظاهر شدن دجال است حکومت های بیشمار با دروغ و نیرنگ در حال حکومت

هستند:

مولای إن زمن الصبر آمننا أما انقضی لزمان الصبر من أجل
إن كنت ترقب للدجال دولته فهذه دول عاشت على الدجل
(المقرم الموسوی، ۱۴۲۶: ۸۹)

مولای من زمان (طولانی) صبر ما را دردمند کرده است. آیا پایانی ندارد؟ اگر منتظر ظاهر شدن حکومت دجال هستی، اینها حکومت‌هایی هستند که بر پایه دروغ به حیات خود ادامه داده‌اند.

سیدحسن شیرازی در ابیاتی امام را به ظهور دعوت می‌کند و بر این نکته تأکید دارد که پایان دادن به ستم زورگویان، تنها به دست مبارک حضرت میسر است و هیچ حاکم و فرمانروای دیگری از عهده آن بر نمی‌آید:

أنت فإظهر فأنت تملأ ال دنیا سروراً لا سائر الأمراء
صاحب الأمر! قم فأنت الذي تقضى على كل فاجر غواء
(شیرازی، ۲۰۰۵م: ۹۷)

ای صاحب امر! ظهور کن که تنها تو دنیار را سرشار از سرور و شادمانی خواهی کرد نه دیگر امیران. پس قیام کن! چرا که تو آن کسی هستی که به کار ستمگران فریبکار پایان می‌دهی. و در ابیاتی دیگر، از امام خویش می‌خواهد شمشیر دادگر خویش را معطل نگذاشته و از صحراهای غیبت به در آید و ریشه ستم را بخشکاند:

إلى م إلى م السيف يبقى معطلا؟ إلى م وأنت الليث تسكن فدفدا؟
إلینا فسيل البغي قد غمر الدنيا وقد أن أن يطفو على الأفق مزیدا
(شیرازی، ۲۰۰۵م: ۴۳۶)

تا به کی این شمشیر معطل بماند؟ تا به کی در صحراهای لم یزرع سکنی می‌گزینی و حال آن که شیر میدان کارزاری؟ به سوی ما بیا که سیل ستم دنیا را فرا گرفته و نزدیک است افق را از طغیان بپوشاند.

سیدحیدر حلّی نیز در قصیده «الله یا حامی الشریعة» حضرتش را که زنده‌کننده شریعت و دین است به قیام فرا می‌خواند چرا که صبر و تحمل در برابر بیداد و نابودی دین، به پایان رسیده است:

مات التصبر فی انتظا رک أیها المحی الشریعة

فَانْهَضْ فَمَا أَبْقَى التَّحْمَلُ غِيْرَ أَحْشَاءِ جُزْوعِهِ
(حلی، ۱۹۸۴م: ۸۹)

ای زنده کننده دین، صبر و شکیبایی در انتظار تو به سر رسید. به پا خیز که جز دل های بی قرار و شکیب بر ایمان باقی نمانده است.

شیخ ابوالحَبِّ بقای محَبَّانِ مهدی علیه السلام را در دنیا در گرو بقای آن حضرت می داند:
بِقَاوُكُ فِيهَا مَاسِكٌ لِبَقَائِنَا وَإِلَّا لَأَفْنَانَا بِأَضْعَفِهِ السِّدْهُرُ
(ابوالحَبِّ، ۱۳۸۵ق: ۸۳۹)

بودن تو در دنا باعث بقای ماست، وگرنه روزگار با کوچک ترین چیزی ما را نابود می کرد.

ج) خون خواهی و انتقام از بیدادگران

«منتقم آل محمد علیهم السلام» یکی از القاب امام مهدی علیه السلام است. و آن بدین جهت است که یکی از مهم ترین مسئولیت های حضرت بعد از فرج، انتقام گرفتن از تمامی زورگویان دنیا و به ویژه دشمنان آل الله و به طور اخص مسیبان حادثه غمبار کربلاست. حیدر حلی درباره این مسئولیت چنین می گوید:

وَاطْلُبْ بِهِ بَدْمَ الْقَتِيلِ بِكَرْبَلَاءَ فَيُخَيِّرُ شَيْعَةَ
مَاذَا يُهَيِّجُكَ إِنْ صَبِرَ تَلَوْقَعَةَ الظَّفِّ الْفِطْيَعَةَ
(حلی، ۱۹۸۴م: ۹۰)

او را به خونخواهی کشته ی کربلا، بهترین شیعیان فرا بخوان. اگر در برابر فاجعه کربلا صبر پیشه کنی پس چه چیزی تو را برانگیخته می کند؟! سید جعفر حلی نیز امام را ولی دم تمامی کسانی که از سر جور و ستم کشته شدند می داند و او را پیروز بر دشمنان می شمارد:

أَنْتَ الْوَلِيُّ لِمَنْ بَظَلَمَ قُتِلُوا وَعَلَى الْعَدَى سُلْطَانُكَ الْمَنْصُورُ
(حلی، ۱۹۹۱م: ۲۵۵)

و حسین الأکرف در شعر خود حضرت را «أبا الثار» خطاب می کند، چرا که شعار یاران حضرت در زمان خون خواهی «یا لثارات الحسین» است:

عَلَامَاتُنَا قَبَّةُ الْعَسْكَرِيِّينَ مَهْدُومَةٌ عَلَامَاتُنَا حُرْمَةُ الدِّينِ فِي الْأَرْضِ مَعْدُومَةٌ
عَلَامَاتُنَا شَيْعَةُ الْأَلِّ بِالْقَهْرِ مَظْلُومَةٌ وَمِنْ حَقِّهَا أَصْبَحَتْ يَا أبا الثَّارِ مَحْرُومَةٌ
(www.alerfan.com)

ای صاحب انتقام! نشانه ما این است که بارگاه امامان عسکری علیهم السلام ویران شده و در زمین، حرمت دین از بین رفته است. نشانه ما این است که شیعه اهل بیت از سر قهر مورد ستم قرار گرفته و از حق خود محروم شده‌اند.

د) بیان رنج‌ها و آلام بشری در زمان غیبت

حسین الأکرف از امام درخواست می‌کند که به فریاد کودکان یتیم و زنان فرزند مرده‌ای که در رنج و عذاب هستند برسد و دستی از سر مهربانی بر سر آنان بکشد:

اَمْرٌ رُّعْبٌ عَلَيْهِمْ كَفَّأَ مَنْ حَنَّانِ
فَوْقَ الْيَتَامَى يَا قَلْبَ الزَّمَانِ
قَمِيمٌ لِلثُّكَّالَى فِي الدُّنْيَا تَعَانَى
وَالجُرحِ مِنْهَا فِي كُلِّ مَكَانِ

(www.alerfan.com)

ای قلب روزگارا! بگذر و دستی از سر مهربانی بر سر کودکان یتیم بکش. و برای مادران فرزند مرده‌ای که در دنیا در رنج و عذابند و جراحت و زخم‌شان در همه جا وجود دارد، قیام کن. عبدالله قرمزی به بیان مصائب شیعیان و محبان حضرت، و ظلمی که بر حق آنان روا می‌شود می‌پردازد و اظهار می‌دارد که از دیدن این همه مصیبت کاسه صبرش لبریز شده است:

فَشِيعَتُكُمْ عَلَى الدُّنْيَا عَلَى طَاحُونَةِ الظَّالِمِ
فَمِنْ سَجْنٍ إِلَى سَجْنٍ وَمِنْ سَيْفٍ عَلَى شُمَّمٍ
وَمِنْ رُزْءٍ إِلَى رُزْءٍ وَمِنْ هَمٍّ إِلَى هَمٍّ

تَعَبْنَا سَيِّدِي صَبْرًا وَأَنْتَ بِنَا عَلَى عِلْمٍ

(www.m-mahdi.com)

آسیاب ظلم بر سر شیعیان شما در دنیا می‌چرخد، از زندانی به زندان دیگر، با شمشیر یا زهر کشته می‌شوند. از مصیبتی به مصیبت دیگر و از اندوهی به اندوه دیگر می‌افتند، مولای من! از صبر کردن خسته شدیم و تو به احوال ما آگاهی.

اما شیخ محسن ابوالحب ابراز امیدواری می‌کند که خداوند به حکم آیه کریمه ﴿إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ (شرح: ۶) سختی‌های این دوران را به ظهور حضرتش به آسانی مبدل کند:

عَسَى اللَّهُ بَعْدَ الْيَوْمِ يَبْدِلُ عُسْرَنَا بِيُسْرِكَ إِنَّ الْعُسْرَ يَعْقِبُهُ يُسْرًا

(ابوالحب، ۱۳۸۵، ق: ۸۲)

امید است خداوند پس این روز، سختی ما را به سرور آسانی تو تبدیل کند، چرا که از پی سختی آسانی می‌رسد.

هـ) برپایی حکومت عدل

از زمانی که آدمی پا به عرصه وجود نهاد و خون پاک هابیل به دست برادر ناخلف و ستمگرش بر زمین ریخته شد، اندیشه برقراری عدالت و ساختن جامعه‌ای دور از ظلم و ستم دغدغه بشری شد.

امام خمینی علیه السلام در این باب چنین می‌گوید:

عدالت، گمشده آدمی در طول تاریخ و رسالت همه پیامبران و اولیاست. به وسعت تمام تاریخ حیات بشر، انسان همواره در انتظار دنیایی خالی از جور و ستم و سرشار از عدالت بوده است و این امر از فطرت انسانی سرچشمه می‌گیرد که ذاتاً به عدالت میل دارد. همواره در میان عموم انسان‌ها اعتقاد بر این بوده است که با ظهور منجی آخرالزمان، مدینه‌ای فاضله شکل می‌گیرد که اثری از کوچک‌ترین ستم در آن دیده نمی‌شود و همه چیز در آن جا در ترازوی عدل قرار می‌گیرد. در حقیقت شیرین‌ترین میوه انقلاب عالمگیر امام عدالت است... (۱۳۹۶ش: www.jamaran.ir).

مهم‌ترین وظیفه امام برعهده گرفتن ریاست حکومت و رهبری است بدین معنا که طرح کامل و جامع عدالت اسلامی را در روی زمین اجرا کند و عالی‌ترین مراتب رهبری جامعه را برای انجام این کار به عهده گیرد. (صدر، ۱۳۸۳ش: ۴۵)

سیدرضا هندی با وجود طولانی شدن زمان غیبت به طلوع فجر ظهور منجی موعود و برچیدن بساط جور و ستم به دست ایشان امیدوار است:

وَإِنَّ زَمَانَ الظُّلْمِ إِنَّ طَالَ لَيْلَهُ فَعَن كَثَبٍ يَبْدُو بِظُلْمَائِهِ الْفَجْرُ
و يطوى بساط الجور فى عدل سيّد لألوية الدين الحنيف به نشر
هو الغائب المأمول يومَ ظهوره يُلبّيه بيئتُ الله و الركن و الحجر

(موسوی هندی، ۱۹۸۸: ۲۶)

اگر شب تاریک به درازا بکشد، به زودی سپیده دم از پس تاریکی‌ها آشکار می‌شود و بساط ظلم و جور در برابر مولایی که دین حنیف را می‌گستراند برچیده می‌شود. او آن غائب پنهان از نظر است که روز ظهورش آرزوی همه است و بیت الله و رکن و حجر لبیک گوی اویند.

سیدحسین شیرازی نیز دنیای پس از ظهور حضرت مهدی علیه السلام را این‌گونه به تصویر می‌کشد:

و ينشرُ في الأرض العدالة و التقى و يطوى عن الأرض الهتك و التمردا
 و يملأ أجواء الفضاء بصرخة تحطم صرح الظالمين الممردا
 و يبعث في قلب الأثير أشعة تبدد شمل الظلم و الشرك و العدى
 (شیرازی، ۲۰۰۵م: ۴۳۵)

در زمین عدالت و پرهیزگاری را می پراکند و بساط پرده دری و سرپیچی را از زمین جمع می کند. تمام فضا را پر از فریادی می کند که کاخ بلند ستمگران را درهم می شکند. و در دل کره آتش، نوری می افکند که جمع ظلم و شرک و دشمنی را از بین خواهد برد.

سخن آخرین که به همان میزان که شعرانتظار به عنوان رسانه ای قوی در جهت برانگیختن، مقاومت در برابر ناملامتی ها، مبارزه با جور و ستم؛ و نشان دادن امید به آینده ای روشن در دل مؤمنان اثرگذار است و زمینه را برای تحقق حکومت جهانی امام عصر علیه السلام فراهم می کند؛ در جهت برانگیختن ترس و ناامیدی در دل دشمنان و معاندان و فراهم آوردن زمینه برای شکست آنان در برابر سیطره حق، نقش آفرینی می کند. این بیت از قصیده راثیه - محمدحسین کاشف الغطاء (۱۳۷۳ق) در اثبات این ادعا کافی است. او در خطاب به امام موعود اظهار می دارد که قصیده من شیرازه دشمنان تو را در هم می درد و تیر ترس و وحشت بر جگرهای آنان می نشاند:

تمزق من اعداك كل ممزق و يمرق في أكبادها الخوف و الذعر
 (نوری طبرسی، ۱۴۰۰ق: ۲۵۶)

نتیجه گیری

شعر رسانه ای اثرگذار و پر مخاطب است که می تواند در ایجاد هوشیاری فکری و معرفتی انسان ها نقش مهمی ایفا کند.

در دنیای معاصر که رسانه های مسلط دنیا به عنوان ابزاری جهت برآوردن مطامع استکبار جهانی در آمده اند و از آنها برای ترویج فرهنگ سکولار و نفی ارزش های توحیدی و اخلاقی؛ و نیز سلطه و حاکمیت بر ملل مظلوم و مستضعف جهان استفاده می شود، بر عهده شاعران حقیقت خواه و عدالت جوی جهان است تا از این موهبت الهی که خداوند در وجود آنان به ودیعت نهاده، در جهت رشد و گسترش آگاهی ملت ها و ایجاد شوق و امید به آینده ای بهتر بهره ببرند.

وظیفه جامعه منتظر در دوران غیبت، تلاش برای حاکمیت اسلام؛ برقراری عدالت و مبارزه با فساد؛ مجاهدت و مقاومت و به دست آوردن آمادگی‌های لازم است. و شعر انتظار متکلف انجام این وظیفه است.

شاعران و ادبای متعهد معاصر عرب که دل در گرو برپایی حکومت جهانی مهدی علیه السلام بسته‌اند، تلاش دشمن را برای محو و تحریف عقیده انتظار فرج شاهد و ناظرند. بنابراین با افشاگری علیه استبداد؛ و با سردادن فریاد اعتراض نسبت به جور و بیداد، دنیایی آرمانی در شعر خود بنا نموده و در دل تمامی منتظران عالم بذر امید برای روزهایی بهتر می‌نشانند. آنان با بازتاب رسانه‌ای مفاهیمی چون صبر و انتظار، دادخواهی و دعوت به قیام، بیان دردها و رنج‌ها در دوران هجران و فراق، و امید به برپایی حکومت عدالت گستر منجی منتظر از عهده وظیفه خود به خوبی برآمده‌اند.

شعر آنان با قدرت کلامی که در سطح سیاسی، اجتماعی و اعتقادی دارد، با برانگیختن، بسیج کردن، هوشیار کردن و فراخواندن اقوام و ملت‌ها به سمت مبارزه با ستمگران؛ و در مقابل با برانگیختن ترس و ناامیدی در دل دشمنان و معاندان و فراهم آوردن زمینه برای شکست آنان در برابر سیطره حق، به وقوع قیام امام منتظر و تشکیل حکومت مهدوی کمک اثرگذاری خواهد نمود.

منابع

قرآن کریم

۱. ابوالحَبِّ، محسن (۱۳۸۵ق)، *دیوان*، تحقیق: جلیل کریم ابوالحب، نجف، مکتبه الحیدریه.
۲. اصفهانی، محمدحسین (۱۴۱۵ق)، *الانوار القدسیه*، مصحح: شیخ علی نهاوندی، قم، مدرسه معارف اسلامی، اول.
۳. امینی، ابراهیم (۱۳۷۹ش)، *داگسترجهان*، قم، انتشارات شفق، چهارم.
۴. آل جامع، حسین (۱۴۲۶ق)، *مجله الانتظار*، مجله فصلیه تعنی بالشأن المهدوی، العدد ۳.
۵. بگدیکیان، بن. اچ (۱۳۸۲ش)، *انحصار رسانه‌ها*، ترجمه: داود حیدری، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
۶. حلی، سیدجعفر (۱۹۹۱م)، *سحر البابل و سجع البابل*، تحقیق: محمدحسین آل کاشف الغطاء، قم، منشورات الرضی.

۷. حلی، سیدحیدر (۱۹۸۴م)، *دیوان*، تحقیق: علی خاقانی، بیروت، منشورات مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.
۸. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۸ش)، *نگاهی به نظریه انتظار در اندیشه حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای*، گردآورنده: معاونت پژوهش و آموزش مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، تهران، انتشارات انقلاب اسلامی.
۹. زبیدی، محب‌الدین (۱۴۱۴ق)، *تاج العروس*، بیروت، دارالفکر.
۱۰. سورین، ورنر جی؛ تانکارد، جیمز دبلیو (۱۳۸۴ش)، *نظریه‌های ارتباطات*، تهران، دانشگاه تهران، دوم.
۱۱. الصباح، سعاد (۱۹۸۲م)، *فتاتیت امرأة*، قاهره، دارالمعارف.
۱۲. صدر، سیدمحمد (۱۳۸۳ش)، *تاریخ الغیبة الكبرى*، قم، انتشارات ذوی القربی، دوم.
۱۳. صمدی، قنبرعلی (۱۳۸۸ش)، «آموزه انتظار و زمینه‌سازی ظهور»، *فصل‌نامه مشرق موعود*، سال سوم، شماره دوازدهم.
۱۴. عمید، حسن (۱۳۷۷)، *فرهنگ فارسی*، تهران، انتشارات امیرکبیر، یازدهم.
۱۵. قائمی، علی (بی‌تا)، *نگاهی به مسئله انتظار*، قم، انتشارات هجرت.
۱۶. قبانی، نزار (۱۳۵۶ش)، *داستان من و شعر*، ترجمه: غلامحسین یوسفی و یوسف بکار، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی، اول.
۱۷. کاستلز، مانوئل (۱۳۸۵ش)، *عصر اطلاعات. اقتصاد، جامعه و فرهنگ*، ترجمه: احمد علیقلیان، احمد و افشین خاکباز، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۱۸. کلینی، محمد (بی‌تا)، *اصول کافی*، تهران، نشر دفتر نشر فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام.
۱۹. گیدنز، انتونی (۱۳۸۹ش)، *جامعه‌شناسی*، ترجمه: حسن چاوشیان، تهران، نشر نی.
۲۰. مجلسی، محمدباقر (۱۳۸۴ش)، *بحار الأنوار*، تهران، المكتبة الاسلامیة.
۲۱. المقرم الموسوی، سعید (۱۴۲۶ق)، *مجله نیابیع*، مجله ثقافیه تعنی بنشر فکر أهل البيت علیهم‌السلام، العدد ۷.
۲۲. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۰ش)، *تفسیر نمونه*، تهران، نشر دارالکتب اسلامی.
۲۳. موسوی اصفهانی، محمدتقی (۱۳۷۴ش)، *مکیال المکارم*، ترجمه: حائری قزوینی، تهران، انتشارات بدر.
۲۴. موسوی هندی، سیدرضا (۱۹۸۸م)، *دیوان*، ترجمه و تعلیق: عبدالصاحب موسوی، بیروت،

دارالأضواء.

۲۵. نوری طبرسی، حاج میرحسین (۱۴۰۰ق)، کشف الاستار، قم، چاپخانه خیام، سوم.

۲۶. پایگاه عرفان اسلامی (<http://www.alerfan.com>)

۲۷. سیمای حضرت مهدی علیه السلام در اندیشه امام

خمینی علیه السلام (۱۳۹۶ش) (<http://www.jamaran.ir>)

۲۸. شیرازی، سیدحسن (۲۰۰۵م) (<http://www.article.tebyan.net>)

۲۹. مرکز تخصصی امام مهدی علیه السلام، نجف اشرف (<http://www.m-mahdi.com>)

